

EFEKTY REALIZACJI PROGRAMÓW REWITALIZACJI NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH MAŁYCH MIAST

EFFECTS OF REVITALIZATION PROGRAMS IN SELECTED SMALL CITIES

Agnieszka Turek
mgr inż.

Agnieszka Kardaś
mgr inż.

Politechnika Warszawska
Wydział Geodezji i Kartografii
Katedra Gospodarki Przestrzennej i Nauk o Środowisku Przyrodniczym

STRESZCZENIE

Rewitalizacja małych miast jest szansą na ich aktywizację oraz rozwój przestrzenno-gospodarczy. Działania realizowane w ramach programów rewitalizacji podejmowane są z różną intensywnością i efektem. Często jedynym następstwem jest estetyzacja przestrzeni miejskiej, a długofalowe skutki gospodarcze i społeczne są trudne do uchwycenia. W artykule podjęto próbę ukazania rezultatów analizy fizjonomicznej i oceny efektów działań rewitalizacyjnych na przykładzie wybranych małych miast, w których pozyskano znaczne środki z funduszy unijnych na ten cel.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, lokalny program rewitalizacji, małe miasta.

ABSTRACT

The revitalization of small towns is a chance for their activation and spatial-economic development. The actions implemented in the framework of the revitalization programs are undertaken with varying intensity and effect. Often the only result is an aesthetisation of urban space. Long-term economic and social consequences are difficult to grasp, or they just do not exist. The article attempts to show and evaluate using physiognomic method effects of revitalization in selected small towns in which EU funds that were used to this purpose.

Key words: revitalization, local revitalization program, small cities.

1. WSTĘP

Polska jest krajem małych miast [19, s. 23]. Stanowią one najliczniejszą grupę spośród wszystkich ośrodków miejskich Polski – jest ich obecnie 684 (dane Głównego Urzędu Statystycznego na 2012 r.), co stanowi około 75% ogółu. Miast liczących poniżej 10 tys. mieszkańców jest 499. W latach 2003–2012 status miasta uzyskało 25 miejscowości [7].

Liczebność i względnie równomierne rozmieszczenie małych miast sprawiają, że pełnią one ważną funkcję w systemie osadniczym kraju. Spełniają rolę lokalnych ośrodków gospodarczych, zapewniając dostęp do podstawowych usług publicznych i komercyjnych, bądź też stanowią wyspecjalizowane jednostki o charakterze np. turystycznym, mieszkaniowym, a dawniej przemysłowym. Czynniki rozwoju małych miast są zróżnicowane i zależą przede wszystkim od dostępności komunikacyjnej, walorów środowiska przyrodniczego oraz zasięgu oddziaływania dużych miast.

Małe miasta w Polsce są miejscami cennymi pod względem krajobrazowym, urbanistycznym i architektonicznym. Charakteryzuje je zróżnicowanie regionalne układów przestrzennych i rodzajów zabudowy oraz duży udział własności prywatnej i zabudowy jednorodzinnej. Stanowią unikatową wspólnotę lokalną, z wieloma cechami zbliżonymi do społeczności wiejskich, odznaczają się swoistą tożsamością kulturową i tradycjami.

Współcześnie wiele polskich małych miast boryka się z licznymi problemami, których konsekwencjami są m.in. spadek liczby miejsc pracy, stagnacja demograficzna i odpływ młodych mieszkańców, bezrobocie [4], obniżenie poziomu aktywności ekonomicznej ludności, degradacja zabudowy, marginalizacja i wykluczenie z życia społecznego oraz konflikty przestrzenne.

W wielu z nich rewitalizacja stała się priorytetem, a władze podejmują działania w ramach lokalnych programów rewitalizacji (LPR), programów odnowy lub też pojedynczych projektów naprawczych, których zadaniem jest ożywienie gospodarcze obszaru i podniesienie jakości życia mieszkańców.

Celem artykułu jest próba identyfikacji i analizy podejmowanych oraz planowanych działań w ramach rewitalizacji, jak również ocena ich efektów. W badaniach wykorzystano dane pochodzące z rozpoznania urbanistycznego, dokumentacji urzędowej, roczników statystycznych GUS oraz zdjęć satelitarnych.

2. CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH MIAST

Przy wyborze małych miast reprezentatywnych dla danego województwa kierowano się rankingiem opublikowanym w Piśmie Samorządu Terytorialnego „WSPÓLNOTA”. Ranking ten obejmował zestawienie zawierające dwa wskaźniki: wielkość pozyskanych dotacji w przeliczeniu na jednego mieszkańca oraz procentowy udział dotacji unijnych w wydatkach inwestycyjnych jednostki samorządu terytorialnego. Dane te pozyskane były ze sprawozdań budżetowych za 2012 r. i dotyczyły wysokości środków przyznanych z dotacji z funduszy Unii Europejskiej. Większość analizowanych miast to ośrodki najmniejsze, o liczbie ludności do 5 tys.

Badane miasta (podstawowe ich cechy zostały przedstawione w tabeli 1) są pomiędzy sobą znacząco zróżnicowane. Znajdują się w najliczniejszej grupie małych miast – do 10 tys. mieszkańców, ich powierzchnia waha się od w przybliżeniu 400 ha do 11 600 ha (Krynica Morska jest największym powierzchniowo małym miastem w Polsce), a procentowy udział powierzchni zurbanizowanych (w ogólnej powierzchni) zawiera się w przedziale od 1,02% do 37,40%.

Dla omawianych miast wyróżniono następujące typy struktur przestrzennych¹:

- pasmową (określoną na podstawie unikatowego ukształtowania struktury przestrzennej w postaci pasma warunkowanego najczęściej istniejącymi barierami np. rzeką, rzeźbą terenu, drogą);
- zwartą (charakteryzującą się zabudową powstającą w połączonych ze sobą kompleksach tworzących zwartą strukturę przestrzenną);
- koncentryczną (cehuje ją wyraźnie zarysowujące się w układzie urbanistycznym historyczne centrum, od którego nowa, zwarta zabudowa rozchodzi się względnie równomiernie we wszystkich kierunkach);
- wielodrożną (rozprzestrzenianie się zabudowy następuje w kilku kierunkach jednocześnie powodując, że nie ma ono jednoznacznej formy przestrzennej, nowa zabudowa o różnej funkcji tworzy się głównie w oparciu o kilka dróg wylotowych z miasta);
- rozczłonkowaną (wyróżnia się charakterystycznym podziałem zabudowy w przestrzeni, co powoduje tworzenie się oddzielnych jednostek, zabudowania te odchodzą od głównych dróg dojazdowych i formują się w dzielnice lub rejony wyposażone w wewnętrzną siatkę ulic, struktury powstają w oddaleniu od siebie i oderwaniu od historycznego centrum);
- miasto z dzielnicą przemysłową (odznacza się przewagą zabudowy o charakterze technicznym i przemysłowym, która przyjmuje postać wielkopowierzchniowych obiektów infrastruktury, fabryk, składów i magazynów, stanowiąc integralną część istniejącej już tkanki miejskiej; obiekty przemysłowe pojawiają się również w formie zabudowy nieskupionej, są mniej liczne, rozproszone w różnych fragmentach miejscowości; nieprzemysłowa, wielofunkcyjna część miasta jest silnie zależna od części industrialnej, co wpływa na jej strukturę przestrzenną i stan),
- miasto, które utraciło cechy miejskie (można tu zaobserwować rozpad struktury przestrzennej, historyczny układ miast został zatarty bądź ulega wyraźnemu zniekształceniu, a rozproszenie zabudowy następuje w sposób swobodny i niekontrolowany przyjmując postać wielkopowierzchniowych osiedli jedno- i wielorodzinnych).

Dominujące funkcje zostały określone na podstawie zebranych informacji dotyczących głównych i rozwijających się gałęzi gospodarki, pełnionych zadań administracyjnych, kulturowych i społecznych. Badane miasta pełnią funkcję lokalnych ośrodków usługowych, gospodarczych i społecznych, które rozwijają się głównie w kierunku turystyki, rekreacji i wypoczynku, ale również handlu i drobnego przemysłu.

Tab.1.Podstawowe dane o badanych małych miastach

Tab.1. Basic data on the respondents small towns

Lp /N°	Miasto (województwo)/ Town (voivodeship)	Liczba ludności/ Population	Powierzchnia w ha/ Area	Udział powierzchni zurbanizowanej w %/ Percentage of urbanized area	Typ przestrzenny miasta/ Spatial type of town	Dominujące funkcje/ Predominant features
1	Krynica Morska (pomorskie)	1349	11 600	1,02	pasmore/ line	rekreacyjno-turystyczna/

¹ Przytoczone w artykule typy miast zostały wyznaczone na podstawie autorskich badań obecnie prowadzonych w Katedrze Gospodarki Przestrzennej i Nauk o Środowisku Przyrodniczym Politechniki Warszawskiej. Zostały określone na podstawie dominujących cech ich układów urbanistycznych np. przestrzennego kształtu zabudowy, jej intensywności oraz uwarunkowań ją formujących.

						recreational and tourist
2	Uniejów (łódzkie)	3021	1200	15,17	zwarte/ compact	rekreacyjno-turystyczna/ recreational and tourist
3	Ryn (warmińsko-mazurskie)	2948	400	28,00	koncentryczny/ concentric	rekreacyjno-turystyczna, kulturowa/ recreational and tourist, cultural
4	Bardo (dolnośląskie)	2736	500	37,40	pasmowe/ line	rekreacyjno-turystyczna, kulturowa/ recreational and tourist, cultural
5	Głinojeck (mazowieckie)	3142	700	15,00	utrata cech miejskich/ loss of urban characteristics	kulturowa, turystyczna, sportowa, przemysłowa/ cultural, tourist, sport, industrial
6	Szczawnica (małopolskie)	5942	3300	11,64	pasmowe/ line	rekreacyjno-turystyczna/ recreational and tourist
7	Szczyrk (śląskie)	5760	3900	11,59	pasmowe/ line	rekreacyjno-turystyczna/ recreational and tourist
8	Ujazd (opolskie)	1719	1500	5,20	wielodrożne/ multipath	ośrodek usługowy, drobny przemysł/ services, small industry
9	Połaniec (świętokrzyskie)	8328	1700	13,71	utrata cech miejskich/dzielnica przemysłowa (poza granicami) /loss of urban characteristics/ industrial district	ośrodek usługowy, turystyczna/ services, tourist
10	Nowe Warpno (zachodniopomorskie)	1246	2500	2,04	pasmowe/ line	turystyczna, usługowa/ tourist, services
11	Czerwieńsk (lubuskie)	4233	900	20,22	zwarte/ compact	kulturowa, sportowa, przemysłowa/ cultural, sport, industrial
12	Drohiczyn (podlaskie)	2121	1600	8,00	utrata cech miejskich/ loss of urban characteristics	kulturowa, turystyczna/ cultural, tourist
13	Miłosław (wielkopolskie)	3627	400	32,50	rozczyłkowane/ zwarte/ defragmented/ compact	kulturowa, przemysłowa, sportowa/ cultural, industrial, sport

14	Narol (podkarpackie)	2100	1200	10,25	zwarte/ compact	turystyczna, kulturowa, edukacyjna/ tourist, cultural, educational
15	Terespol (lubelskie)	5840	1000	33,20	rozcłonkowane/ defragmented	przygraniczny ośrodek usługowy, rolnicza, kulturowa/ border service center, agricultural, cultural
16	Brześć Kujawski (kujawsko- pomorskie)	4768	800	34,88	rozcłonkowane/ wielodrożne/ defragmented/ multipath	kulturowa, historyczna, przemysł/ cultural, historical, industrial

3. DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE W WYBANYCH MAŁYCH MIASTACH

Po 1990 roku podmiotami projektującymi i realizującymi proces rewitalizacji stały się gminy. Podstawowymi dokumentami dotyczącymi polityki rewitalizacyjnej miast w początkowych okresach programowania (lata 2004–2006 oraz 2007–2013) były Lokalne Programy Rewitalizacji (LPR), które warunkowały możliwość ubiegania się o dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej. Wymóg opracowywania LPR miał wspomóc w Polsce budowę systemów zintegrowanego planowania rozwoju i tworzenie instrumentów rewitalizacji według standardów unijnych. Programy rewitalizacji to wieloletnie dokumenty operacyjne na rzecz rozwoju lokalnego, określające działania o charakterze przestrzennym, społecznym oraz gospodarczym. Ich główne zadanie to odwrócenie procesu degradacji społecznej, ekonomicznej i materialnej. Dlatego też pierwszym etapem pracy nad programami rewitalizacji powinna być diagnoza stanu istniejącego, wnikliwa analiza warunków i problemów lokalnych. Lokalny program rewitalizacji wyznacza granice obszarów objętych rewitalizacją, zawiera listę projektów, projektodawców i proponowanych przez nich prac, a także wskaźniki pozwalające ocenić realizację planowanych działań.

W badanych miastach zapisy dotyczące planowanych działań rewitalizacyjnych na następne lata znalazły się również w tzw. planach odnowy miejscowości oraz w dokumentacjach pojedynczych projektów (wniosków o dofinansowanie ze środków UE). Plany i programy powinny służyć nie tylko pozyskaniu środków z funduszy unijnych, ale również zawierać analizę uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych miasta i stanowić podstawę do przeprowadzenia kompleksowej rewitalizacji, z uwzględnieniem aspektów ekonomicznych, przestrzennych, przyrodniczych oraz społecznych.

Badane lokalne programy rewitalizacji i plany odnowy miejscowości znacznie różniły się pomiędzy sobą pod względem struktury, prezentowanej treści i zawartości merytorycznej dokumentów, podejścia do zagadnień rewitalizacyjnych oraz sposobu opisu planowanych zadań. Generalnie odpowiadały obowiązującym wytycznym i były poprawne w aspekcie formalnym. Wszystkie charakteryzowały się jednak obszerną analizą istniejących uwarunkowań, która zajmowała większą część dokumentacji. Zarówno analiza słabych i mocnych stron, szans i zagrożeń (analiza SWOT), jak i opis planowanych projektów stanowiły jego niewielki fragment. Ocena uwarunkowań przyjęła postać raportu dotyczącego stanu istniejącego, niezawierającego opinii na jego temat, czy wytycznych do planowania. Rekomendacje zmian nie opierały się bezpośrednio na wnioskach wyciągniętych z części dotyczącej stanu istniejącego. Planowane projekty były zarówno rozpisywane na poszczególne zadania, jak i często przyjmowały postać ogólnych

zarysów. Wyznaczenie przestrzennego zasięgu obszarów zdegradowanych w niektórych przypadkach charakteryzuje brak precyzyjnej diagnozy lub jest ona oparta na zdezaktualizowanych danych i nieprecyzyjnych kryteriach delimitacyjnych.

Spośród szesnastu miast pięć posiadało lokalne programy rewitalizacji (Uniejów, Bardo, Ryn, Połaniec i Narol), pięć – plany odnowy miejscowości (Głinojeck, Ujazd, Drohiczyn, Miłośław i Nowe Warpno), pozostałe sześć pozyskiwało środki na indywidualne projekty (Krynica Morska, Szczawnica, Szczyrk, Czerwieńsk, Terespol, Brześć Kujawski). W ramach lokalnych programów rewitalizacji delimitowano obszary kryzysowe, na których podejmowano działania rewitalizacyjne. W niektórych przypadkach (Narol, Uniejów) obszar rewitalizacji obejmował całe miasto.

Według przytoczonego wcześniej rankingu spośród wybranych miejscowości najwięcej środków per capita uzyskała Krynica Morska (16423,91 zł, najwięcej również w całym zestawieniu) i Uniejów (15491,26 zł), a najmniej Brześć Kujawski (1320,20 zł). Pozostałe miasta otrzymały per capita 2000–4300 zł. Najbardziej znaczący procentowy udział dotacji w ogólnych wydatkach jednostek miał Uniejów (69,93%) i Szczyrk (65,39%), a najmniej – Nowe Warpno (6,79%). Dla sześciu miast (Ryn, Bardo, Głinojeck, Miłośław, Narol, Terespol) wskaźnik ten zawierał się w przedziale 50–60%, a dla trzech w zakresie 40–50% (Ujazd, Czerwieńsk, Drohiczyn) i 30–40% (Krynica Morska, Połaniec, Szczawnica). Tylko w wypadku Brześcia Kujawskiego wskaźnik zawierał się w przedziale 20–30%.

W przypadku analizowanych miast w odniesieniu do zakresu działań można zauważyć znaczące dysproporcje dotyczące liczby projektów i planowanych nakładów finansowych. W tabeli 2 przedstawiono podział projektów na kategorie według podejmowanej tematyki oraz środki, jakie na nie przeznaczono. Z 155 projektów zawartych w planach i programach wybranych miast najwięcej – 55 dotyczyło budowy i modernizacji infrastruktury, 23 – pomocy społecznej (działania mające rozwinąć przedsiębiorczość, zintegrować mieszkańców oraz zapobiec wykluczeniu społecznemu), 17 – edukacji (np. budowa, bądź modernizacja szkoły, przedszkola, organizacja zajęć dla młodzieży) i estetyzacji (np. odnowienie rynku, odnowa kompleksu pałacowego), 15 – rekreacji (np. budowa obiektów sportowych, rewaloryzacja parków), 12 – turystyki (np. budowa punktu informacji turystycznej, infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej, oznakowanie szlaków), 9 – promocji (wszelkie działania mające na celu promocję miasta) i modernizacji obiektów, 3 – bezpieczeństwa (np. budowa sieci monitoringu), 2 – ochrony środowiska (np. propagowanie wiedzy o środowisku naturalnym oraz alternatywnych źródłach energii), 2 – ochrony zdrowia (budowa obiektów ochrony zdrowia oraz miękkie przedsięwzięcia np. propagowanie zdrowego trybu życia), 2 – kultury (np. ochrona dóbr kultury), 1 projekt dotyczył administracji (szkolenia dla pracowników urzędów) oraz 1 związany był z rozwojem elektronicznych usług systemu informacji o terenie. Powyższy podział planowanych inwestycji pozwala wyznaczyć główne kierunki polityki rozwoju władz lokalnych, która nastawiona jest przede wszystkim na poprawę jakości życia mieszkańców, zapewnienie im warunków do edukacji i rekreacji, jak również estetyzację przestrzeni. Największe kwoty planowano przeznaczyć kolejno na infrastrukturę, edukację, estetyzację obiektów i przestrzeni oraz na rekreację. Wiąże się to z kosztowną modernizacją, bądź budową obiektów i sieci przekazu mediów. W każdym planowanym i podejmowanym przez miasto projekcie dominuje aspekt estetyzacji obiektów i przestrzeni miejskiej, a jedynie niewielka liczba z nich dodatkowo porusza kwestie aktywizacji i wsparcia mieszkańców. Przykładowe realizacje działań rewitalizacyjnych w wybranych polskich miastach przedstawiono na rycinach 1-4.

Ryc. 1. Przykładowa rewitalizacja rynku małego miasta – Olesno. Źródło: [21]

Fig. 1. Example of small city central market square revitalization – Olesno. Source: [21]

Ryc. 2. Rewitalizacja zespołu zamkowo-parkowego w Uniejowie. Źródło: [24, fot. A. Tomkiewicz]

Fig. 2. Revitalization of the castle and park in Uniejów.

Source: [24, fot. A. Tomkiewicz]

Ryc. 3. Zagospodarowanie terenu centrum miasta Szczyrk. Źródło: [23]

Fig. 3. Development of the city center of Szczyrk. Source: [23]

Ryc. 4. Rewitalizacja ratusza i jego otoczenia w Nowym Warpnie. Źródło: [22, fot. M. Tokarski]

Fig. 4. Revitalization of the City Hall and its surroundings in Nowe Warpno. Source: [22, fot. M. Tokarski]

We wszystkich dokumentach zakładano, że projekty będą dofinansowywane z funduszy unijnych. Jednak zapisy dotyczące tej kwestii znacząco różniły się między miastami. Część z nich wyróżniła planowane koszty projektu oraz wysokość dofinansowania, co daje możliwość oszacowania procentowego wkładu gminy dla każdego działania. Kilka miast podało ogólną wartość wszystkich inwestycji i kwotę pieniędzy pozyskanych na nie z funduszy unijnych. Pozostałe lokalne programy rewitalizacji i plany odnowy miejscowości nie wskazywały wysokości dotacji z Unii Europejskiej, zawierały jedynie zapis, że projekty będą finansowane z budżetu gminy, funduszy europejskich i dzięki wsparciu prywatnych sponsorów. Dla miast, które w swoich dokumentach podawały koszty planowanych działań i wielkość dofinansowania, poziom uzyskanych dotacji mieścił się w przedziale 54,10–85%.

Tab.2. Projekty zawarte w lokalnych programach rewitalizacji i planach odnowy podzielone według kategorii
 Tab.2. The projects included in the local revitalization programs and recovery plans divisible by category

Lp./ N°	Kategoria projektów/ Category of projects	Liczba projektów/ Number of projects	Całkowita wartość projektów w zł/ The total value of projects w PLN
1	infrastruktura	55	173 435 641,03
2	pomoc społeczna	23	1 728 700,00
3	edukacja	17	26 600 717,92
4	estetyzacja	17	50 584 594,09
5	rekreacja	15	22 096 173,82
6	turystyka	12	58 094 457,97
7	promocja	9	440 000,00
8	modernizacja obiektów/ remont	9	9 917 205,94
9	gospodarka	4	5 720 000,00
10	bezpieczeństwo	3	1 600 000,00
11	ochrona środowiska	2	50 000,00
12	ochrona zdrowia	2	4 712 400,00
13	kultura	2	1 397 732,83
14	administracja	1	172 285,96
15	inne	1	2 597 108,00

4. PODSUMOWANIE

Rewitalizacja jest obecnie jednym z priorytetowych działań samorządów małych miast. Działania w ramach odnowy powinny być programowane na podstawie analiz dotyczących możliwości dokonania pożądaných przekształceń [4]. Plany odnowy miejscowości i lokalne programy rewitalizacji sporządzone zostały na potrzebę pozyskania środków z funduszy unijnych, zakładając ich udział w ponad 50%. Często nie tylko nie zawierają zapisów dotyczących kompleksowej, rozpisanej w sposób zadaniowy odnowy obiektów i przestrzeni, ale również nie odnoszą się do kwestii społecznych.

Rewitalizacja małych miast w Polsce polega głównie na budowie, bądź poprawie stanu infrastruktury technicznej, realizacji obiektów oświaty (głównie ich modernizacji) i rekreacyjno-wypoczynkowych, ponownym zagospodarowaniu placu rynkowego lub budowie nowych lub modernizacji istniejących obiektów urzędów. Najczęściej jednak skupia się na szeroko pojętej estetyzacji przestrzeni publicznych oraz zabudowy, w pierwszej kolejności obiektów administracyjnych i historycznych.

Często działania podejmowane w ramach rewitalizacji obejmują inwestycje punktowe, a rewitalizacja rynku traktowana jest jako urządzenie nowej nawierzchni. Formalne traktowanie wymagań konserwatorskich ogranicza odnowę historycznych struktur.

Możliwość otrzymania środków z funduszy unijnych ma podstawowe znaczenie dla procesów rewitalizacyjnych podejmowanych w miastach. Często możliwość pozyskania dotacji staje się istotniejsza od dążenia do osiągnięcia trwałych efektów, skutkiem czego projekty mogące w rzeczywisty sposób doprowadzić do ożywienia zdegradowanego obszaru ustępują miejsca typowym remontom zaniedbanej infrastruktury, których faktycznymi beneficjentami jest wąska grupa dotychczasowych użytkowników.

Właściwie przeprowadzona rewitalizacja powinna obejmować nie tylko techniczną organizację tkanki miejskiej, ale przede wszystkim poprawę sytuacji mieszkańców dotkniętych marginalizacją życia społeczno-gospodarczego. Stworzenie warunków do inwestowania i wzrostu przedsiębiorczości prowadzi do rozwoju gospodarki lokalnej małych miast [4]. Czynnikiem zwiększającym potencjał małych miast jest również stopień ich integracji lokalnej z otaczającymi obszarami wiejskimi. Z drugiej strony silnie gospodarczo małe ośrodki miejskie aktywizują przyległe tereny wiejskie, co jest szczególnie istotne na obszarach peryferyjnych [8].

EFFECTS OF REVITALIZATION PROGRAMS IN SELECTED SMALL CITIES

1. INTRODUCTION

Poland is a country of small towns [19, s. 23]. They constitute the largest group among all Polish urban centers – in amount of 684 (data from the Central Statistical Office of Poland for year 2012), which represent about 75% of all. Less than 10 thousand inhabitants live in 499 cities. During the years 2003–2012 the status of the city received 25 villages.

The number and relatively uniform distribution of small towns makes them play an important role in the settlement system of country. They fulfill the role of local economic centers providing access to basic public and commercial services, or they become specialized tourist, residential or industrial units.

Development factors of small towns are varied and depend mainly on the availability of communication, natural assets and the extent of the impact of large cities.

Small towns in Poland are valuable in terms of landscape, urban and architectural. Their characteristic feature is the diversity of regional spatial systems and types of building, and a large share of private property and single-family housing. They represent a unique local community, with many features similar to those of rural communities, characterized by a specific cultural identity and traditions.

Nowadays, many Polish small towns cope with many problems, the consequences of which include decrease in the number of jobs, demographic stagnation and outflow of young people, unemployment, [4] reduced economic activity, building degradation, marginalization and exclusion from social life and spatial conflicts.

In many of these revitalization became a priority, and the authorities take action within local revitalization programs (LPR), renewal programs or individual repair projects whose task is economic recovery of the area and improvement the quality of life of residents.

The objective of the article is to identify and analyze undertaken and planned revitalization activities, as well as the assessment of their effects. In studies the data from urban recognition, official documentation, statistical yearbooks from CSO and satellite images were used.

2. CHARACTERISTIC OF SELECTED CITIES

When selecting the representative of the province of small towns the ranking published in "Pismo Samorządu Terytorialnego WSPOLNOTA" was used. This ranking included a summary of the two indicators: the size of the grant obtained per 1 inhabitant and the percentage of EU subsidies to the capital expenditure of local government units. These

data were obtained from the budget reports for the year 2012 and related to the amount of resources allocated to a grant from the European Union funds. Most of the analyzed cities are small cities, with a population of up to 5 thousand.

Analysed cities (their basic properties are shown in table number 1) significantly differ from each other. They are in the most numerous group of small towns – to 10 000 inhabitants, their surface varies from approximately 400 ha to 11 600 ha (Krynica Morska is the largest small town in Poland) and the urban area surface shown in percentage (of the total surface area) is in the range of from 1,02% to 37,40%.

Discussed cities have following types of spatial structure²:

- line (determined on the unique shape of the spatial structure, which takes form of the line, this type is mostly conditioned by existing barriers such as river, terrain, road);
- compact (characterized by buildings arising on interconnected complexes creating dense spatial structure);
- concentric (it is characterized by, clearly outlining in the urban system, historical centre, from which new, compact residential area spreads out relatively evenly in all directions);
- multipath (new buildings spread in several directions at the same time, causing lack of a clear spatial form, new structures with different functions are formed mainly on the basis of exit routes of the city);
- defragmented (it is distinguished by a characteristic distribution of buildings in space, which leads to creating separate residential area units; these areas deviate from the main roads and transform into neighbourhoods or areas equipped with an internal street grid; these structure form at a distance from each other and apart from the historical centre);
- city with an industrial district (it is determined by a predominance of the technical and industrial areas, which takes the form of large-scale infrastructure objects, factories, warehouses and storage facilities, being in the same time an integral part of the existing urban tissue; industrial objects also appear unfocused and in a smaller number in different parts of the town; nonindustrial, multifunctional part of the town is heavily dependent on industrial parts, which affects its spatial structure and its condition);
- city that has lost its urban characteristics (characterized by the disintegration of the spatial structure; historical urban system of the city has been blurred, or is visibly distorted; the dispersion of buildings is free and uncontrolled, taking the form of large single and multi-family housing areas).

The dominant features of selected cities were defined on the basis of the collected information regarding the major and growing economic sector, performed administrative cultural and social tasks. Examined towns act as economic, social and service centres. They develop mainly in the direction of tourism, recreation and leisure, but also trade and small industry.

3. REVITALIZATION PROCESSES IN SELECTED SMALL TOWNS

After 1990, municipalities became the body that has to project and realize revitalization actions. The basic revitalization policy documents of cities in the initial programming periods (2004–2006 and 2007–2013) were the Local Revitalization Programs (LPR), which conditioned the possibility of applying for funding from the European Union. The requirement of creating LPR in Poland was to assist and support the construction of systems of integrated development planning and creation of instruments for revitalizing according to the EU standards. Revitalization programs are long-term operational documents that define the actions concerning a spatial, social and economic development. Their main task is to reverse the material's, social's and economic

deterioration. Therefore, the first phase of work on regeneration programs should be diagnosis of the existing state of town, in-depth analysis of local conditions and problems. Local Revitalization Program sets the boundaries of the redevelopment areas, contains a list of projects, works and their creators, as well as indicators that allow to assess the implementation of planned actions.

In the studied towns, records of the planned revitalization activities for the coming years were also in so called Village Renewal Plans (VRP) and in documentation of individual projects (applications for funding from the EU). LPR and VPR should be created not only for obtaining EU funds, but should also include an analysis of internal and external conditions of the city and provide a basis for a comprehensive revitalization that includes the economic, spatial, natural and social aspects.

Examined Local Revitalization Programs and Village Renewal Plans significantly differ from each other in terms of structure, presented general and substantive content of documents, description of the planned tasks and approach toward the revitalization. Generally, they correspond to the valid guidelines and were correct in the formal aspect. However, all of them characterize extensive analysis of existing conditions, which occupied the greater part of the documentation. Both the analysis of strengths and weaknesses, opportunities and threats (SWOT analysis), as well as a description of the planned projects constituted a small part of them. Conditions' evaluation took the form of a report on the existing state, lacking opinion of it and without any guidelines for planning. Recommendations for change were not based directly on the conclusions drawn from the section describing the existing condition. Planned projects were transcribed on individual tasks or took the form of general outlines. Determination of the spatial extent of degraded areas, in some cases, were characterized by the lack of accurate diagnosis or it is based on outdated data and imprecise delimitation criteria.

From the sixteen cities, 5 had the Local Revitalization Program (Uniejów, Bardo, Ryn, Połaniec and Narol), 5 – Village Renewal Plan (Glińnojeck, Ujazd Drohiczyń Miłosław and New Warpno), the remaining 6 obtained funds for individual projects (Krynica Morska, Szczawnica, Szczyrk, Czerwieńsk, Terespol, Brześć Kujawski). In general, in Local Revitalization Program were specified only the crisis areas in the city in which revitalization actions should be taken. In some cases (Narol, Uniejów) regeneration area covered the whole city.

According to the previously cited ranking, among selected cities the most money per capita obtained Krynica Morska (16423,91 zł, which is also the most in the whole ranking) and Uniejów (15491,26 zł), the least – Brześć Kujawski (1320,20 zł). Other cities were in the range from 2000 to 4300 zł. The most significant percentage of grants in total spending money in city had Uniejów (69,93%) and Szczyrk (65,39%), the least – New Warpno (6,79%). Six towns (Ryn, Bardo, Glińnojeck, Miłosław, Narol, Terespol) were within the range of 50 and 60%, three between 40 and 50% (Ujazd, Czerwieńsk, Drohiczyń) and four between 30 and 40% (Krynica Morska, Połaniec, Szczawnica). Brześć Kujawski as the only one, were in the range from 20 to 30%.

In the case of the analysed cities in relation to the range of activities, a significant disparity of the number of projects and planned financial outlay is visible. With 155 projects included in the plans and programs of selected cities, most – 55 were related to the construction and modernization of infrastructure, 23 – concerned social welfare (for example actions regarding entrepreneurship development, integration of population and prevention social exclusion), 17 – education (e.g. construction or modernization of schools, organization of activities for young people) and anethetisation (e.g. market renewal, renewal of the palace complex), 15 – recreation (e.g. building sports facilities, restoration of parks), 12 - tourism (e.g. building tourist information point, recreation and leisure infrastructure, marking routes), 9 – promotion (all measures aimed at promoting the city) and modernization of the objects, 3 – security (e.g. building monitoring network), 2 – protection of the environment (e.g. dissemination of knowledge about the

environment and alternative energy sources), 2 – protection of health (construction of health facilities and making soft projects such as promotion of healthy lifestyle), 2 – culture (e.g. protection of cultural goods), 1 project concerned the administration (training for authorities' staff) and 1 was associated with the development of electronic services in land information system. This division of the planned investments allows to determine the main directions of development policies of local authorities, which is aimed primarily at improving the quality of life, providing inhabitants conditions for education and recreation, but also anesthetisation of space. The largest planned amount of money allocated sequentially on infrastructure, education, anesthetisation objects and space, also for recreation. This involves expensive modernization or construction of buildings and communication media networks. In any planned and undertaken by the city project dominates aspect anesthetisation buildings and urban space, and only a small number of them also raises issues of activation and support residents.

All documents assumed that the projects will be co-financed from EU funds. However, the records concerning this issue differed significantly between cities. Some of them highlighted the planned project costs and the amount of funding, which gives the possibility to estimate the percent contribution of the municipality for each activity. Few cities reported an overall value of all investments and the amount of money raised from EU funds for realizing them. Other Local Revitalization Programs and Village Renewal Plans did not indicate the amount of the grant from the European Union, they contained only record that the projects will be financed from the municipal budget, EU funds and with the support of private sponsors. In cities, which in its documents gave out the cost of the planned activities and the size of the funding, level of grants were in ranged 54,10 and 85%.

4. CONCLUSIONS

Revitalization is now one of the priorities actions of local governments in small towns. The activities of the renewal should be programmed based on the analysis of the potential and the possibility of making the desired transformations. Local Revitalization Programs and Village Renewal Plans were prepared on the need to raise funds from the European Union, assuming their share on the level of over 50%. Often they do not contain records about complex, transcribed in a task renewal of the city. They also do concrete on objects and space, ignoring social issues.

Revitalization of small towns in Poland consists mainly in the construction of new one or improvement the state of technical infrastructure and office's building, realization of educational and leisure facilities (mainly their modernization) and the redevelopment of the market square. However, most on the planned actions focus on the broader anesthetisation of public spaces and buildings, in the first place administrative and historical objects.

Often undertaken revitalization actions include only point investments and revitalization of the market is treated as a creation of new surface. Strictly treated conservation requirements reduce renewal of historic structures.

The possibility of obtaining EU funds is essential to the revitalization processes undertaken in the cities. Often the possibility of obtaining grants becomes more important than to achieve long-lasting effects. As a result, projects that could lead to the recovery of degraded area are replaced by a typical refurbishment of neglected infrastructure, in which the real beneficiaries are only a narrow group of hitherto users.

A properly executed revitalization should include not only the technical organization of the urban tissue, but also improving the situation of the residents affected by the marginalization of social and economic life. Creating the conditions for investment and growth of entrepreneurship leads to the development of the local economy of small

towns. Factor that increase the potential of small towns is also a degree of local integration with the surrounding rural areas. On the other hand, economically strong small urban centres activate the adjacent countryside, which is particularly important in peripheral areas.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Bagiński E., *Małe miasta w strukturze osiedleńczej Polski*, Wrocław, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej 1998, ISBN: 8370853404.
- [2] Bartkiewicz B., Problemy małych miast Polski Południowej i ich aktualność, w: *Wybrane zagadnienia z dziedziny architektury i urbanistyki*, red. E. Cichy-Pazder, Kraków, Wydaw. Politechniki Krakowskiej 1999.
- [3] Bartkiewicz B., Bartkiewicz T., Problemy rewitalizacji przestrzennej miast małych i średnich na przykładzie Polski Południowej, w: *Rola i funkcja zespołów zabytkowych w rozwoju przestrzennym miast, aglomeracji i regionów*, Teka KUiA Oddz. Kraków, Kraków 1989.
- [4] Chodkowska-Miszczuk J., Rewitalizacja małych miast w województwie kujawsko-pomorskim szansą ich rozwoju społeczno-gospodarczego, w: *Transformacja funkcji miejskich w ośrodkach lokalnych*, red. K. Heffner, A. Polko, *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach* 2010, s. 343–360.
- [5] *Demograficzne i społeczne uwarunkowania rewitalizacji miast w Polsce*, red. A. Zborowski Kraków, Instytut Rozwoju Miast 2009, ISBN: 978-83-89440-06-8.
- [6] Figlus T., Lokalne programy rewitalizacji jako instrument odnowy małych miast na wybranych przykładach z obszaru województwa łódzkiego, *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica* 2011, nr 11, s. 145-166.
- [7] Główny Urząd Statystyczny w Poznaniu, *Miasta w liczbach 2012*, Warszawa, Zakład Wydawnictw Statystycznych 2014.
- [8] Heffner K., Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich, w: *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*, red. A. Stasiak, *Biuletyn KPZK PAN* 2003, z. 207, s. 227-246.
- [9] Kosiński W., *Aktywizacja turystyczna małych miast – aspekty architektoniczno-krajobrazowe*, Monografia autorska – rozprawa habilitacyjna, red. K. Kuśnierz, Kraków, Wydaw. Politechniki Krakowskiej 2000.
- [10] Kosiński W., Małe miasta w Polsce – potencjał rozwojowy – diagnoza i prognoza, w: *Kongres Kultury Polskiej 2000. Wiedza o kulturze polskiej u progu XXI wieku. Architektura i dobra kultury. Tożsamość i kontynuacja tradycji*, red. J. Bogdanowski, Kraków 2000, s. 87–100.
- [11] Kosiński W., Tokarczuk T., Byrski P., *Odnowa miast małych i średnich – wyzwania współczesności*, w: *Specyfika odnowy małych i średnich miast w Polsce*, red. J. Poczobut, Kraków, Wydaw. Forum Rewitalizacji, Politechnika Gdańska 2009, s. 137–150.
- [12] Kowalczyk M., Rozwój małych miast – stymulatory i bariery, *Człowiek i Środowisko* 2008, vol. 32, nr 3–4, s. 73–85.
- [13] Pawlak A., Rola planowania przestrzennego w procesie rewitalizacji zabytkowych obszarów miasteczek, Politechnika Krakowska, *Czasopismo Techniczne* 2005, nr 2, s. 281-285.
- [14] Pawlak A., Efekty przestrzenne inwestycji ze środków unijnych na przykładzie wybranych małych miast Polski Południowej, Politechnika Krakowska, *Czasopismo Techniczne* 2006, nr 12, s. 279-284.
- [15] Pawlak A., Działania przestrzenne w programach rewitalizacji obszarów miejskich – wybrane przykłady małych miast małopolski, Politechnika Krakowska, 2011 Architektura 1-A/2011, z. 10, s. 87– 93.
- [16] *Rewitalizacja, gentryfikacja i problemy rozwoju małych miast*, red. K. Heffner, T. Marszał, KPZK PAN, *Studia* 2011, t. 136.
- [17] *Rewitalizacja miast polskich – diagnoza*, red. Z. Ziobrowski i W. Jarczewski, Kraków, Instytut Rozwoju Miast 2010, ISBN: 978-83-89440-36-5.
- [18] Swianiewicz P., Łukomska J., Kto bierze z Unii, *WSPÓLNOTA*, Pismo Samorządu Terytorialnego 2013, nr 22/1132, <http://www.wspolnota.org.pl/index.php?id=596> [dostęp: 07.2014].
- [19] Wejchert K., *Miasteczka polskie jako zagadnienie urbanistyczne*, Warszawa, Wydaw. Trzaska, Evert i Michalski 1947.

- [20] *Założenia polityki rewitalizacji w Polsce*, red. Z. Ziobrowski, Kraków, Instytut Rozwoju Miast 2010, ISBN: 978-83-89440-31-0.
- [21] www.modernizacjaroku.pl [dostęp: 08.2014]
- [22] www.nowewarpno.pl [dostęp: 08.2014]
- [23] www.sztukaarchitektury.pl [dostęp: 08.2014]
- [24] www.termyuniejow.pl [dostęp: 08.2014]

O AUTORACH

Agnieszka Turek jest asystentką i doktorantką w Katedrze Gospodarki Przestrzennej i Nauk o Środowisku Przyrodniczym Wydziału Geodezji i Kartografii Politechniki Warszawskiej. Ukończyła studia podyplomowe „Rewitalizacja architektoniczno-urbanistyczna obszarów miejskich” na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej. Jest członkiem Stowarzyszenia Forum Rewitalizacji. W pracy naukowej koncentruje się głównie na tematyce rekultywacji i rewitalizacji obszarów przemysłowych na terenach miejskich.

Agnieszka Kardaś jest asystentką i doktorantką w Katedrze Gospodarki Przestrzennej i Nauk o Środowisku Przyrodniczym Wydziału Geodezji i Kartografii Politechniki Warszawskiej. Studentka architektury. W pracy badawczej zajmuje się problematyką związaną z przekształceniami zachodzącymi w strukturze przestrzennej małych miast.

AUTHORS' NOTE

Agnieszka Turek is a teaching assistant and PhD Student in Department of Spatial Planning and Environmental Sciences in Faculty of Geodesy and Cartography in Warsaw University of Technology. She completed postgraduate studies "Architectural and urban revitalization of urban areas" at the Faculty of Architecture, Technical University of Gdansk. She is a member of Forum for Revitalization. Her research work focuses mainly on a reclamation and revitalization of industrial areas in urban areas.

Agnieszka Kardaś is a teaching assistant and PhD Student in Department of Spatial Planning and Environmental Sciences in Faculty of Geodesy and Cartography in Warsaw University of Technology. She is a student of architecture. Her research work mainly deals with the problems associated with the transformations taking place in the spatial structure of small towns.

Kontakt | Contact: a.turek@gik.pw.edu.pl; a.kardas@gik.pw.edu.pl